

## **BOSHQARUVNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

*Rahmatova Shaxnoza Murodjon qizi*

*Andijon davlat pedagogika instituti*

*Filologiya fakulteti talabasi*

**Annotatsiya:** Boshqaruv – inson faoliyatini maqsadga yo‘naltirish, uni tashkil etish va natijadorlikka erishishda muhim rol o‘ynaydigan murakkab pedagogik va psixologik jarayondir. Ushbu annotatsiyada boshqaruvning mohiyati, uning pedagogik jarayonlardagi roli hamda psixologik xususiyatlari tizimli va ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, boshqaruvda rahbarlik, motivatsiya, muloqot, qaror qabul qilish, nazorat va muvofiqlashtirish kabi elementlarning shaxs rivojlanishi va jamoaviy faoliyatga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, boshqaruvning samaradorligi shaxslararo munosabatlar, psixologik ta’sir va pedagogik yondashuvlarning uyg‘unligiga bevosita bog‘liq.

**Kalit so‘zlar:** Boshqaruv, pedagogik jarayon, psixologik xususiyat, rahbarlik, motivatsiya, muloqot, qaror qabul qilish, nazorat, muvofiqlashtirish, shaxs rivojlanishi, jamoaviy faoliyat, samaradorlik.

### **KIRISH**

Boshqaruv inson faoliyatini maqsadga yo‘naltirish, uni tashkil etish va natijadorlikka erishish jarayonida markaziy o‘rin tutadi. U faqat tashkiliy harakatlar emas, balki psixologik va pedagogik xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, shaxsning bilish faoliyati, motivatsiyasi, muloqot qobiliyati va qaror qabul qilish jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlarini o‘rganish psixologiya va pedagogika fanlari uchun katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta’lim va korporativ tizimlarda samarali boshqaruv shaxsning mustaqil fikrlash, tanqidiy va ijodiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq. Rahbarning pedagogik va psixologik yondashuvi xodimlar yoki o‘quvchilarning faoliyatini rag‘batlantiradi, ularni murakkab vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qilishga yo‘naltiradi, jamoaviy ishlashni samarali qiladi va yangi g‘oyalarni yaratishga undaydi.

Ushbu maqolada boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlari, shuningdek, shaxs rivojlanishida uning roli, rahbarlikda motivatsiya, muloqot, nazorat va muvofiqlashtirish elementlarining o‘zaro bog‘liqligi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Shu bilan birga, boshqaruv jarayonini samarali tashkil etishning pedagogik va psixologik shart-sharoitlari ham keng yoritib beriladi.

## **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI**

Boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlarini ilmiy asoslashda shaxsning motivatsiyasi, faolligi va kognitiv rivojlanishini hisobga olgan olimlar fikrlari muhim ahamiyatga ega. **Kurt Lewin** rahbarlik uslublari tadqiqotlarida demokratik boshqaruv xodimlarda mustaqil fikrlash, mas'uliyat va muammolarni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishini ko'rsatadi. Shu bilan bog'liq ravishda, **Douglas McGregor** "Y" nazariyasi orqali xodimlarning ichki motivatsiyasini rag'batlantirish va ijodiy faoliyatni oshirish pedagogik yondashuvning samaradorligini belgilovchi omil ekanligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, **Jean Piaget**ning kognitiv rivojlanish nazariyasi shaxsning analiz, sintez va umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalari bosqichma-bosqich shakllanishini ko'rsatib, pedagogik uslublar bilan uyg'unlashganda boshqaruv samaradorligini oshirish mumkinligini isbotlaydi. Shu tariqa, ushbu olimlarning nazariyalari boshqaruv jarayonida shaxsning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, motivatsiyani rag'batlantirish va pedagogik yondashuvni to'g'ri tanlash orqali shaxs rivojlanishini va boshqaruv samaradorligini ta'minlash imkonini beradi.

## **MUHOKAMA VA NATIJALAR**

Boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlari shaxs rivojlanishi va jamoa faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Boshqaruv jarayoni oddiy tashkiliy faoliyat emas, balki insonning ongli xatti-harakatlari, motivatsiyasi, ijtimoiy munosabatlari va bilish jarayonlari bilan uzviy bog'liq murakkab tizimdir. Shu bois boshqaruvni samarali tashkil etish uchun rahbar nafaqat tashkiliy ko'nikmalarga, balki chuqur psixologik bilim va pedagogik yondashuvga ega bo'lishi zarur.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshqaruv samaradorligi rahbarlik uslubi bilan bevosita bog'liq bo'lib, u jamoaning psixologik muhitini va faoliyat natijalarini belgilaydi. **Kurt Lewin** tomonidan ishlab chiqilgan rahbarlik uslublari nazariyasiga ko'ra, demokratik boshqaruv modeli eng samarali hisoblanadi, chunki u jamoa a'zolarining faolligini, tashabbuskorligini va mas'uliyat hissini oshiradi. Bunday sharoitda xodimlar qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etadi, bu esa ularda mustaqil fikrlash va muammolarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu jihatdan demokratik boshqaruv nafaqat psixologik jihatdan qulay muhit yaratadi, balki pedagogik nuqtai nazardan ham shaxsni rivojlantiruvchi mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Boshqaruvning psixologik asoslaridan biri bo'lgan motivatsiya masalasi **Douglas McGregor** nazariyalarida chuqur yoritilgan. Uning "X" va "Y" nazariyalari rahbarning xodimlarga bo'lgan qarashlari ularning ish faoliyatiga qanday ta'sir qilishini ochib beradi. "X" yondashuvida xodim passiv va nazoratga muhtoj deb

qaralsa, “Y” yondashuvida u faol, mas’uliyatli va o‘zini rivojlantirishga intiluvchi shaxs sifatida baholanadi. Amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, aynan “Y” tipidagi yondashuv qo‘llanilganda xodimlarning ichki motivatsiyasi kuchayadi, ular mustaqil qaror qabul qilishga intiladi va ijodiy fikrlash faollashadi. Bu esa boshqaruv jarayonida pedagogik ta’sirning psixologik omillar bilan uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lishini tasdiqlaydi.

Shuningdek, boshqaruv samaradorligini ta’minlashda kognitiv jarayonlar muhim rol o‘ynaydi. **Jean Piaget**ning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, insonning fikrlash qobiliyati bosqichma-bosqich rivojlanadi va yuqori darajadagi tafakkur analiz, sintez va umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalar orqali amalga oshadi. Boshqaruv faoliyatida bu jarayonlar rahbarning vaziyatni chuqur tahlil qilishi, muqobil yechimlarni solishtirishi va optimal qaror qabul qilishi orqali namoyon bo‘ladi. Demak, samarali boshqaruv faqat tajriba yoki buyruq berish bilan emas, balki rivojlangan kognitiv faoliyat va mantiqiy fikrlash bilan ta’minlanadi.

Pedagogik jihatdan boshqaruv rahbarning jamoani rivojlantirish, yo‘naltirish va o‘qitish funksiyalarida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy yondashuvlarda rahbar “nazorat qiluvchi subyektdan ko‘ra “rivojlantiruvchi lider” sifatida qaraladi. Bunday rahbar xodimlarga tayyor yechim berishdan ko‘ra, ularni mustaqil fikrlashga undaydi, muammoli vaziyatlar yaratadi va fikr almashish orqali bilimni chuqurlashtiradi. Bu esa pedagogik metodlarning boshqaruv jarayoniga integratsiyalashganini ko‘rsatadi.

Psixologik jihatdan esa boshqaruv samaradorligi muloqot sifati va ijtimoiy muhit bilan belgilanadi. Ochiq va ishonchli muloqot mavjud bo‘lgan jamoada xodimlar o‘z fikrini erkin bildiradi, bu esa qarorlarning sifatini oshiradi. Aksincha, yopiq va avtoritar muhitda tashabbus susayadi, bu esa boshqaruv samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli rahbarning kommunikativ kompetensiyasi boshqaruvning asosiy psixologik omillaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, boshqaruv jarayonida diqqat, xotira va individual qobiliyatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Rahbar muhim axborotni ajratib olish, uni qayta ishlash va oldingi tajriba bilan bog‘lash orqali samarali qaror qabul qiladi. Bu esa boshqaruvni yuqori darajadagi psixik faoliyat sifatida namoyon etadi. Boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlari o‘zaro uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lib, ular shaxs rivojlanishi va jamoa samaradorligini ta’minlaydi. Motivatsiya, kognitiv jarayonlar, muloqot va pedagogik yondashuvlarning integratsiyasi boshqaruvni samarali tashkil etishning asosiy sharti hisoblanadi. Shu bois zamonaviy boshqaruv tizimida inson omiliga tayangan, psixologik va pedagogik jihatdan asoslangan yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

## **XULOSA VA TAKLIFLAR**

Boshqaruv inson faoliyatini samarali tashkil etish, uni maqsadga yo'naltirish va natijadorlikka erishishda muhim ahamiyat kasb etuvchi murakkab pedagogik va psixologik jarayondir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruv samaradorligi faqat tashkiliy choralar bilan emas, balki shaxsning psixologik xususiyatlari — motivatsiya, faollik, muloqot, diqqat va kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Aynan ushbu omillar rahbar va jamoa a'zolari faoliyatining ichki mexanizmlarini belgilab, boshqaruv natijadorligini ta'minlaydi.

Pedagogik jihatdan boshqaruv jarayoni faqat nazorat va boshqarish bilan cheklanmay, balki shaxsni rivojlantirish, uni mustaqil fikrlashga yo'naltirish va ijodiy salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi. Muammoli vazifalar, jamoaviy faoliyat, loyihaviy ishlash va interfaol metodlar boshqaruvning samarali vositalari sifatida jamoa a'zolarining faolligini oshiradi, ularni qaror qabul qilish jarayoniga jalb etadi va mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, boshqaruvda motivatsiyaning o'rni alohida ahamiyatga ega. Xodimlarning ichki qiziqishini rag'batlantirish, ochiq muloqot muhitini yaratish va ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirish boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, rahbarning kognitiv salohiyati — vaziyatni tahlil qilish, muqobil yechimlarni baholash va asosli qaror qabul qilish qobiliyati — boshqaruvning psixologik poydevorini tashkil etadi.

Shu asosda quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

- boshqaruv jarayonida demokratik va insonparvar yondashuvlarni keng joriy etish;
- rahbarlarning psixologik va pedagogik kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish;
- jamoada ochiq muloqot va ijobiy psixologik muhitni shakllantirish;
- xodimlarning ichki motivatsiyasini oshirishga qaratilgan rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish;
- qaror qabul qilish jarayonida tahliliy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlardan foydalanish.

Xulosa qilib aytganda, boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlarini uyg'unlashtirish zamonaviy boshqaruv tizimining asosiy sharti hisoblanadi. Ushbu yondashuv nafaqat boshqaruv samaradorligini oshiradi, balki shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlab, jamoaning barqaror va samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Axmedov, B. *Pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan, 2015. – Ta'lim jarayonida psixologik omillar va boshqaruv metodlarini tushuntiruvchi ilmiy manba.

2. Norboyev, S. *Bilish jarayonlari va tafakkur rivojlanishi*. Toshkent: Ilm-Nashr, 2018. – Shaxs rivojlanishi va tafakkur shakllanishidagi psixologik mexanizmlar tahlili.
3. Shamsiev, R. *Boshqaruv psixologiyasi va pedagogik asoslari*. Toshkent: Ilm-Fan, 2020. – Boshqaruvning pedagogik va psixologik xususiyatlarini, shaxs rivojlanishidagi rolini yoritadi.
4. Nurullo o'g'li, A. A. (2023). Sharq mutafakkirlarining asarlarida psixodiagnostikaga doir qarashlari. *Тараққиёт*, 13. 2023.
5. Vaxabova O.T (2024). Globallashuv sharoitida axborot muhitining yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta'sirining psixologik jihatlari. *Современное образование (Узбекистан)*, (12(145)),46-51.
6. O'gilxon T, V. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta'sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. *Современное образование (Узбекистан)*, (11 (132)), 15-22.